

הלכות הפעלת כוח: איך לפעול בתקיפות בלי ליפול לרוע?

לפני חמישים שנה נערך אחד הניסויים החברתיים החשובים בהיסטוריה. פסיכולוג מאוניברסיטת סטנפורד בקליפורניה בשם פיליפ זימברדו, ביקש לבחון את האופי האנושי: האם האדם הוא טוב או רע? כמה מהר הוא נופל לרוע כשיש לו את היכולת לעשות זאת?

במרתף מחלקת הפסיכולוגיה באוניברסיטה, נבנתה קומה שנראתה כמו קומת כלא. בצורה אקראית נבחרו 18 מתנדבים להשתתף בניסוי, ובהטלת מטבע תשעה מהם נקבעו להיות אסירים ותשעה להיות סוהרים. הסוהרים קיבלו תפקיד לשמור על הסדר בכלא למשך שבועיים והיה עליהם לקבוע בעצמם את הכללים ואת הענישה.

הסוהרים נכנסו לבתי האסירים לעצור אותם, הפשיטו מבגדיהם והתיזו עליהם ספריי צורב, כאילו לנקותם מכינים. האסירים הולבשו בשמלה שהייתה כמו שק גדול על הגוף וכובע ניילון על הראש.

היום הראשון עבר ללא תקריות, אבל ביום השני החל המרד. האסירים זרקו את כובעי הניילון מראשם ודחקו את המיטות מול דלתות התאים. הם מנעו מהסוהרים להיכנס לתאים וקיללו והתגרו בהם. הסוהרים נלחצו והגיבו בכוח: הם התיזו לתוך התאים מטפי כיבוי אש שיש בהם תחמוצת פחמן שמקפיא את העור והרחיקו את האסירים מהדלתות. הם פרצו לתוך התאים וגררו את ראשי המרד לצינוק – שהיה ארון קיר ברוחב חצי מטר ולא ניתן היה לנוע בו.

האסירים הגיבו בהתעלמות כללית מהוראות הסוהרים. בתגובה נאסר עליהם לצאת לשירותים והם הוכרחו לעשות צורכיהם בדלי שהושאר בתא. הסוהרים עיכבו את ריקון הדליים והכלא החל להסריח. ביום הבא נפוצה שמועה על ניסיון בריחה והסוהרים הגבירו את הלחץ: הם אילצו אותם לעשות כפיפות בטן אינסופיות, לקפוץ באוויר וכל דבר שיכול להחליש אותם. בסופו של דבר, הניסוי הופסק לאחר שישה ימים, כי התוקפנות של הסוהרים עברה את הסביר.

מבלי להיכנס לוויכוחים אודות אופי הניסוי והמסקנות העולות ממנו, לקח ברור עולה: הכוח משחית. אנשים טובים הופכים להיות רעים כשהם נגררים להפעיל כוח. הרגשת העוצמה מעוררת את הנטיות הרעות שבנו ומגלה פנים שאיננו מכירים בעצמנו.

רבים מהיושבים בשיעור מסתובבים עם צלקת מאבא שרצה לחנך אבל הגיב בתוקף מוגזם או ממורה שרצה לכוון, אבל הכאיב והשפיל לדורות. חיוני אפוא לסדר שולחן ערוך להפעלת כוח ולחדד את הנקודה המכרעת שעלולה להיות שאלה של חיים ומוות: איך מפעילים כוח בלי להפגין רוע?

הבה נחקור זאת באמצעות אחת השאלות הקשות במקרא, שלא הפסיקו ראשונים ואחרונים לדון בה. התהייה מתעצמת שבעתיים מאז הוקמה המדינה ואנו נדרשים להיאבק ללא הרף על הביטחון שלנו: מה חושבת התורה על פעולת התגמול התקיפה של שמעון ולוי כנגד אנשי שכם? האם התורה מצדדת בתגובה אלימה למען ישמעו ויראו או שהייתה זו פעולת רצח מופרעת נגד חפים מפשע?

השאלה העיקרית היא על יעקב אבינו: מה פתאום הוא משליך בבניו מילים איומות ונוראות כשנפרד מהם בפרשת ויחי? הרי כאן בפרשה נראה שהוא מסכים עם עצם המעשה ואף מאפשר להם לומר את המילה האחרונה. מה התהפך אפוא עד פרשת ויחי, בה יעקב מטיח מילים נוראות בבניו כ'אחייניו של עשו, שגזלו ממנו את אומנות הרציחה'?

אנו נפתח היום נקודה נפלאה, לפיה יש הבדל בין המעשה ובין העושה. בעוד שהמעשה היה נכון בסיטואציה ההיא, אבל המניע של העושים היה טבעם האכזרי כביכול, ויהודי נדרש לשים לב לשאלת הלמה והאיך ולא רק מה הוא עושה. כאמור, זה יכול להיות הבדל של חיים ומוות.

הסיפור בקצרה: יעקב שב ארצה אחרי עשרים שנה בבית לבן בחרן. הוא שב חזק ומצליח לאחר שהקים משפחה מפוארת וגם זכה להצלחה גשמית אדירה בעושר ובחקלאות. תחילה הוא פותר את המשבר הישן מול אחיו ואחר כך מתפנה להקים את ביתו ואחוזתו בארץ ישראל.

העצירה הראשונה היא ביישוב "סוכות", ששוכן עוד מצדו המזרחי של עבר הירדן¹. אחרי שנה וחצי בסוכות הוא חוצה את הירדן ונכנס לארץ ישראל, וקובע את ישובו הראשון בתוככי הארץ בעיר שכם. וכאן בעיר ש"מוכנה לפורענות", קופץ עליו רוגזה של דינה.

בפתח הדברים עולה השאלה, כיצד קרה אסון כזה ליעקב אבינו? איפה ההבטחות שמסר לו הקב"ה פעמיים – הן לפני הליכתו לחרן והן בחזרתו ארצה – "ושמרתך בכל אשר תלך והשיבתך אל האדמה הזאת"? למה ההצלה הפלאית מיד לבן ומיד עשו לא שרדה מול שכם בן חמור? המדרש וספרי ההלכה מסיקים מסקנה חשובה: **זהירות מנדר**. יעקב נענש בגלל נדר ברגע של צרה ששכח לקיימו.

מיד אחרי מעשה דינה, מצווה אותו הקב"ה:

1. בראשית לה, א: קום עלה בית א-ל ... ועשה שם מזבח לא-ל הנראה אליך בברוך מפני עשו אחיך.

אבל למה להקים עכשיו מזבח על הניסים שאירעו לו מזמן עם עשיו?

תנחומא: לא הגיעוך הצרות אלא על שאחרת נדרך... בשעת צרה נדרא, בשעת רווחא – שכחה?

עשרים ושתיים שנה קודם, כשהוא ברח מהארץ מצרת עשו וחשש מהעתיד בבית לבן, הוא עצר בבית אל ונשבע כי אם "ושבתי בשלום אל בית אבי ... והאבן הזאת אשר שמתי מצבה תהיה בית אלוקים". לפועל הוא זכה לניסים גם מול לבן וגם מול עשו, אבל שכח את החלק שלו בעסקה. הוא שב ארצה והתעכב ארוכות בדרך: שנה וחצי בסוכות ואחר כך קנה קרקע בשכם ולא מיהר לבית אל.

וכיון שיעקב לא קיים את החלק שלו כביכול, הקב"ה לא קיים את החלק שלו והמשפחה נעשתה מופקרת לחסדי הטבע. והטבע בעיר שמזומנת לפורענות - איננו מבשר טובות. מסקנת השולחן ערוך היא שעדיף לא לנדור שום נדר עתידי, אלא לומר 'בלי נדר', וגם לתת מיד כשיש ולא לדור כשאין.

שולחן ערוך יורה דעה סימן רג: צריך להיזהר שלא ידור שום דבר ואפילו צדקה אין טוב לידור, אלא אם ישנו בידו יתן מיד ואם לאו – לא ידור עד שיהיה לו.

בהערה² הובא טעם חשוב נוסף לצרת דינה, ברוח דור השביעי...

נמשיך הלאה: יעקב ומשפחתו מתיישבים בשכם ומתרחש אסון. זאת קבלת הפנים של עמי הארץ למשפחת יעקב שפועלת להקים ביתה בארץ ישראל.

¹ ראו ויקיפדיה ערך 'סוכות עבר הירדן'.

² עדיין קשה: למה העונש הגיע בחילול נורא של דינה? רש"י (לב, כג) מוסיף הסבר מפתיע (שמוכיח שרש"י היה חסיד...): "ודינה היכן הייתה? נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא ייתן בה עשוי עיניו, ולכן נענש יעקב, שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם".

כשיעקב פגש את עשו, אומרת התורה שהוא העביר לפניו את נשיו ואת בניו ולא מזכירה את דינה. שכן יעקב החביא אותה, שעשו לא ייתן בה עיניו, והדבר נחשב לו לחטא. מוסבר במפרשים שיעקב חטא בכך שהתעלם **לגמרי** מאחיו. יעקב עסק בהרמת משפחה של צדיקים ולא נגע לו כביכול שיקומו הרוחני של רשע כעשו. וגם אם לא העלה בדעתו לתת לו את דינה, היה עליו לפחות להרהר איך לקרבו. יעקב היה יכול עכ"פ להתנות עם עשו, שאם ישכיל לשוב בתשובה יקבל את דינה. כמו שעשה רבי יוחנן לריש לקיש, שהתנה עמו שאם יעזוב את הליטטות ויבוא אל הישיבה – ידאג לשידוך בינו ובין אחותו.

תוספת ביאור ישנה בלקו"ש לה/153, לפיה ללא ובניה הייתה את תכונת המהפכנות של בעלי התשובה. הם היו טיפוסים נחשים ונאבקים שפעלו לתיקון העולם. ולכן דינה הייתה מסוגלת להשיב את עשו בתשובה. להוסיף לחביבותא דמילתא: העולם מקשה, למה יעקב נענש על שמנע דינה מעשו ואילו לאה **קיבלה שכר** על כך שבכתה בתחנונים שאינה רוצה להתחתן עם עשו, כמובא בגמרא על "ועיני לאה רכות"? שמעתי פעם מאבא שלי: ללאה לא היה רבי שייקח עליה אחריות בלכתה אל עשו ולכן היה אסור לה ללכת לשם. אולם דינה הייתה הולכת **בשליחותו של יעקב** ולא היה צורך לחשוש עליה...

2. בראשית לד: ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ: וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה... ויאמר שכם אל חמור אביו לאמר קח לי את הילדה הזאת לאשה... וישמעו אל חמור ואל שכם בנו כל יצאי שער עירו וימלו כל זכר... ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר.

הבן של ראש עיריית שכם, פגע בדינה חמורות. לא זו בלבד, אלא שבעוד היא שבויה אצלו בבית, הוא ניגש לבני יעקב ומציע להפוך להיות משפחה אחת. אתם תתחתנו אתנו ואנחנו נתחתן אתכם ונהיה עם אחד. שמעון ולוי ההמומים מחליטים ללמד אותם לקח למען ישמעו ויראו. הם מסכימים להצעה להפוך להיות מחותנים עם אנשי שכם, אבל לשם כך, על כולם למול עצמם³. ביום השלישי למילה בהיותם כואבים, הם קמים על תושבי העיר והורגים את כל הגברים.

יעקב נבהל לשמוע מה שקרה והוא נזף בבניו. הם עונים לו בארבע מילים: "הכזונה יעשה את אחותנו?!". כלומר, האם דם יהודי יהיה הפקר?! **וכאן תם העניין.** הסיפור המטלטל מסתיים בתגובתם של בני יעקב ולהם נותרת המילה האחרונה.

כעת, כשבוחנים באובייקטיביות את תגובת יעקב ויחס התורה עצמה, הדברים מבלבלים מאוד. מצד אחד, כאן נראה לכאורה **בבירור** שהמעשה היה נכון. שלוש ראיות לכך: א. התגובה של יעקב: הוא זועק רק על ההיבט הטקטי והמדיני ולא על עצם העובדה שבניו שפכו דם נקי לרוב.

א. בראשית לד, ל: ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי: עכרתם אותי **להבאישני** ביושב הארץ (ספורנו: שיאמרו ששיקרנו באמונתנו אחר שנימולו) **ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי.**

יעקב מדבר רק על **הבושה** בכך שבניו הפרו את ההסכם ועל החשש **מנקמת השכנים**, כאשר הם כמשפחה קטנה מוקפת בעמים רבים. אבל אינו מזכיר מילה אחת מהרג החפים מפשע.

יתירה מכך: שמעון ולוי משיבים: ב. **ויאמרו: הכזונה יעשה את אחותנו?! - אור החיים:** אדרבה, יסתכנו בין האומות כשיראו שבזוי אחד שלט בבת יעקב ופעל כרצונו ולא תהיה לשונאיהם [בסג' נהור, היינו לישראל] תקומה בין העמים. ואדרבה בזה תהיה חיתתם על כל העמים וירעדו מפניהם.

כלומר, על הטענה הראשונה של יעקב, התדמיתית, הם עונים בקנאות שזה לא הזמן להיראות טוב. ועל הטענה השנייה, המדינית, הם עונים שההיפך הוא הנכון: דווקא התגובה הפראית שמשדרת ש'בעל הבית השתגע', תייצר הרתעה. וכאן מסתיים הסיפור במה שנראה **כשתיקה כהודאה.**

שלישית: ג. **בראשית לה, ה:** ויהי חתת אלוקים על הערים אשר סביבתיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב.

התורה עצמה – הקב"ה כביכול – מעיד כי שמעון ולוי צדקו בגישה הקיצונית שלהם ויצרו הרתעה מאימת שגרמה לכך שהעמים לא שבו להטריד אותם יותר. כך שהכיוון כאן נראה כתומך במעשה.

מנגד, האווירה מתהפכת לחלוטין בפרשת ויחי. כאשר יעקב מברך את בניו, הוא חוזר לסיפור ומאשים אותם **באכזריות ושפך דם נקי** ואומר שקיבלו את הנטייה הרצחנית **מהדוד שלהם, עשו.** לכן גוזר עליהם להיות מפוזרים וזרויים בין השבטים, "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל", כדי שתאווה הרצח שלהם לא תהיה מרוכזת להרס במקום אחד.

בראשית מט, ה: שמעון ולוי אחים כלי חמס מכורותיהם - **רש"י:** אומנות של רציחה, חמס היא בידכם מברכת עשו, זו אומנות שלו ואתם חמסתם ממנו. **שם ו:** בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי כי באפם הרגו איש - **רש"י:** אלו חמור ואנשי שכם, וברצונם עקרו שור - **רש"י:** יוסף שנקרא שור.

וכאן עולה התמיהה הגדולה: מה השתנה דרמטית מפרשת וישלח לפרשת ויחי?

רמב"ן לד, יג: למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים וענש אותם וחלקם והפיצם?

³ הכלי יקר מאיר הארה רלוונטית ומצערת מאין כמותה: הייתה זו טקטיקה מחושבת של שמעון ולוי להפוך את כולם ליהודים נימולים ואז עמי הארץ לא יתערבו במהומה, כי לאף אחד לא אכפת שנהרגים כמה יהודים... בכך מברר את הפסוק "ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר", ששמעון ולוי היו בטוחים שעמי הארץ לא יתערבו...

גם, עולה כמובן הקושיה לגופו של עניין: איך אפשר להצדיק שפך דם של אנשים שאינם מעורבים?

רמב"ן שם: ורבים ישאלו: איך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי?

מצד אחד, עלינו לזכור במי מדובר: לא בפראי אדם שמזדעקים על הפגיעה בכבוד המשפחה, אלא בצדיקים שנכתבו לנצח נצחים על חושן הכוהן הגדול ואותיות השמות שלהם היו "האורים והתומים", דרכם האירה השכינה והדריכה לאן ללכת.

מצד שני, איך אפשר להצדיק את המעשה עצמו? הרי **אנחנו המצאנו את סוגיית טוהר הנשק?** הראשון בהיסטוריה שתבע להרוג רק את מי שצריך להיהרג, היה אברהם אבינו. כנגד כוונת הקב"ה להפוך את סדום, זעק: "האף תספה צדיק עם רשע?! השופט כל הארץ לא יעשה משפט?!".

יתירה מכך: יעקב אבינו עצמו, אביהם של שמעון ולוי, כשנערך לקרב כנגד עשו ו-400 שכירי החרב עמו, נאמר: "ויירא יעקב מאוד ויצר לו – וברש"י: ויירא שמא יהרג, ויצר לו **אם יהרוג הוא את אחרים**". ואף שמדובר היה בשכירי חרב שהתעברו מרצונם בריב לא להם.

מה היה אפוא ההיגיון של בני יעקב הצדיקים, בבואם לשפוך דם נקי (חלילה)?

ב. כיאה לנושא מורכב ומסובך, התשובות במפרשים חלוקות מהקצה אל הקצה. בהכללה ניתן לומר כי הרמב"ם מעדיף את פרשת וישלח ואילו הרמב"ן מדגיש את פרשת ויחי.

3. רמב"ם הלכות מלכים סופ"ט: בני נח חייבים להושיב דיינים ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש המצוות האחרות של בני נח. וכן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו – יהרג בסיף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל [את דינה] והם ראו וידעו ולא דנוהו.

הרמב"ם קובע כי שמעון ולוי נהגו הלכתית לחלוטין. בני נח הצטוו רק בשבע מצוות, אבל כל אחת מהן היא חיונית לקיום עולם. ולכן ההפרה שלהן היא ביטול קיום העולם ועונשה מוות. אחת המצוות היא "דינים", כלומר להקים בתי משפט ולשמור על החוק. להגן על הצדיק ולהעניש הרשע. והנה כל תושבי שכם ראו את הפשע של בן ראש העיר ולא עשו דבר. אדרבה: הם חיפו עליו ושיתפו עמו פעולה כשדינה **כלואה בביתו** ותכננו איך לעשות עסקים עם בני יעקב כדי להמשיך ולהחזיק בה. לכן על פי ההלכה הגמורה, כולם התחייבו מיתה מדין מבטלי מצוות בני נח להגן על הצדיק ולהעניש את הרשע. בספר בן ימינו, שנכתב על ידי ראש ישיבה מאור יהודה, מלקט שתי ראיות מהתורה לגישת הרמב"ם:

שיעורי ליל שישי קלג: מביאים משמיה של הגאון רבי יחזקאל אברמסקי, שדייק מקרא 'בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם' וחזיקו דכל אנשי העיר היו בבחינת שטימאו אחותם, דכיון שהיה עליהם לדון את חמור ושכם, חשיב כמו שכולם טימאו ... ובחידושי הרב מבריסק על התורה (וירא) הוכיח ממה שאמר הקב"ה לאבימלך 'ועתה השב את אשת האיש ... ואם אינך משיב דע כי מות תמות ... אתה וכל אשר לך', דכל ממלכתו התחייבה מיתה על שלא דנו אבימלך על גזל שרה.

עם זאת, על דברי הרמב"ם עולה השאלה האמורה מפרשת ויחי: למה יעקב מאשים אותם בהרג?

הרמב"ן חולק על הרמב"ם וסובר שאנשי שכם לא התחייבו מיתה מדין זה. שכן עונש המיתה לבני נח הוא רק כשעוברים בצורה **אקטיבית** על איסור, כמו לגזול ולחמוס. אבל הם רק נמנעו מהעמדת דיינים ועל זה לא נאמר עונש מיתה. אלא הטיעון של שמעון ולוי לדעתו היה שונה, ובכל זאת יעקב אבינו לא קיבל אותו כלל, כמו שנראה מדבריו לקמן בפרשת ויחי:

שכם, וארץ כנען בכלל של אותם ימים, היו מאורת שחיתות. כמובא בתורה "כמעשה ארץ כנען לא תעשו". ההתנהגות המופקרת של ראש העיר ובנו שיקפה את האווירה הכללית בארץ כנען ושיתוף הפעולה של התושבים מוכיח זאת. הם היו עובדי אלילים ומגלי עריות ולכן היו חייבים עונש מוות על מעשיהם. שמעון ולוי החליטו למנות את עצמם לבית דין שדה ולתת להם עונש שהגיע בין כה.

בכל זאת, יעקב דחה את טענתם וסבר שהם אינם בית דין ואין תפקידם להעניש את החוטאים שלא עשו להם כלום. ולכן ביקר אותם בחריפות בפרשת יחי. ומה שיעקב שותק כאן בפרשתנו ומדבר רק על הפן הטקטי, הוא משום שלא רצה להיכנס עם בניו הקנאים והזועמים לוויכוח. אולם לקמן בפרשת יחי, הוא עובר לדבר לגופו של עניין ומייחס להם תאוות רציחה.

רמב"ן לד, יג: אנשי שכם וכל שבעה עממים, עובדי עבודה זרה ומגלי עריות ועושים כל תועבות ה'... ובעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו שמעון ולוי להינקם בהם בחרב נוקמת... [ובכל זאת יעקב] ארר אפם שם, כי עשו חמס לאנשי העיר שאמרו להם 'וישבנו אתכם והיינו לעם אחד', ובעטו בדיבורם, ואולי ישוּבו אל ה', והרגו אותם חינם כי לא הרעו להם כלל.

אבל כמובן, גם ההסבר הזה אינו חלק: כיצד יעקב שותק כאן מהרג חפים מפשע? איך מאפשר להם לומר את המילה האחרונה? וכיצד מעידה התורה שההרתעה הצליחה ולא סבלו מטרדת השכנים?

בהערה קצרה בשולי עמוד בליקוטי שיחות, כותב הרבי מליובאוויטש רעיון מדהים בפשטותו וגאונותו שפותר את הבעיה לחלוטין, ובעיקר צועק מתוך פשט הפסוקים.

ג. בין פרשת וישלח לפרשת יחי, קרה עוד משהו: שמעון ולוי היכו פעמיים. באותה עוצמה שהם היכו כאן באנשי שכם, עם אותה תחושת צדק משכנעת, הם פעלו כנגד יוסף אחיהם ובשרם. הם זרקו אותו לבור וצעקו "לכו ונהרגו... ולכו ונשליכוהו לאחד הבורות... ונראה מה יהיו חלומותיו".

באותו שכנוע עצמי שפעלו כאן למען כבוד המשפחה, בתור אחי דינה, כך פעלו שם נגד המשפחה, נגד אחיהם ובשרם.

וכשאותה תגובה מתרחשת פעמיים – ופעם אחת נגד המשפחה עצמה – משהו מריח לא טוב. זה אומר שהמעשה כשלעצמו צודק, אבל העושה לא פועל מהמניעים הקדושים שהוא מדבר בשמם, אלא מנטייה לקנאות ואכזריות (כביכול). הוא נושא בתוכו תכונות פוטנציאליות מסוכנות ביותר.

[אדם שמעיר ליותר מדי אנשים בבית הכנסת, כנראה גם מרביץ לאשתו בבית...].

לכן יעקב מדגיש שם את העובדה שהם חטאו פעמיים: "כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור". יעקב מתכוון להבהיר בכך שהוא אינו מדבר על המעשה עצמו. הוא ראוי ונכון כשיטת הרמב"ם, אלא על המניע. למה דווקא אתם מתנדבים להיות התליינים? מדוע אתם אלו שרגישים כל כך לחטא ועוון? כנראה שבכם פועמת קנאות מסוכנת ולכן אין מנוס מלהפיץ ולפזר אתכם בין השבטים.

4. לקוטי שיחות ה'161 הערה 71: כאשר ענו ליעקב 'הכזונה וגו' קיבל את המענה [כגישת הרמב"ם], אלא שמכל מקום הוכיח אותם לאחר זמן על זה, כי לאחר שראה ש'ברצונם עקרו שור' - היה אצלו הוכחה שיש אצלם נטייה לזה (גם) מצד טבעם, וגם במעשה שכם היתה תערובת מטבע זה שלהם (אף שהיה בעיקר מצד 'הכזונה יעשה וגו').

בכך מלמד יעקב חידוש מהפכני: אדם צריך לשים לב למניע שלו. השאלה אינה רק מה אתה עושה, אלא גם למה אתה עושה? יהודי אמור להיות שלם גם בעולם הפנימי שלו, ואם אדם עושה את המעשה הנכון, אבל ממניע של אכזריות ורוע – הוא מוכרח לטפל היטב במידות שלו. בעומדנו בערב יט כסלו, מובא בהערה⁴ סיפור נפלא.

⁴ החסיד רבי הלל מפאריטש היה מגדולי הדמויות החסידות בכל הדורות. הוא היה תלמיד חכם עצום שהיה בקי בש"ס ופוסקים ובכל כתבי האריז"ל, ואף עסק רבות בתעניות, גלויות וסיגופי הגוף. רבי הלל גדל כחסיד טשרנוביל, עד ששמע מאמר של רבינו הזקן מהחסיד רבי זלמן זעזמער והחליט להתקשר אליו. הוא רדף אחרי רבינו עיירה אחר עיירה, אבל משהו מוזר קרה: הוא לא הצליח לתפוס את הרבי. צצו בפניו עיכובים ובכל פעם כשהגיע לאותה עיירה, נודע לו שהרבי עזב. הוא החליט להתחכם ולברר היכן הרבי אמור לשהות ולהגיע לפניו. נודע לו על עיר מסוימת שרבינו אמור לבקר בה והגיע לשם כמה שעות מוקדם. הוא התחבא מתחת השולחן עליו אמורה הייתה להתקיים ההתוועדות ובראשו הכין שאלה עצומה לשוחח עם הרבי מתוך מסכת "ערכין" – אחת המסכתות המורכבות בש"ס.

בדרך דומה (להבדיל), ביאר הרבי בהזדמנות אחרת את אחת השאלות הגדולות במחשבת ישראל: על מה נענש פרעה? בעוד כמה שבועות נתחיל לקרוא על עשר המכות החמורות שהטיל ה' על פרעה, וכל אדם עם חוש צדק מתעורר בשאלתם של גדולי המפרשים כהרמב"ם והרמב"ן: במה חטא פרעה? הרי עשה בדיוק את מה שנגזר מראש?

בברית בין הבתרים אמר ה' לאברהם אבינו "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם **ועבדום וענו אותם**" – ואם כן פרעה הגשים את הציווי ועינה אותם? אדרבה כלשון הרמב"ן: אולי מגיע לפרעה שכר על שקיים את מצוות ה', שהרי אם לא היה מענה את ישראל, לא היה מתקיים הציווי?

ראב"ד הלכות תשובה סופ"ה: אם יאמר הבורא לזונים למה זנית ... יאמרו לו הזונים: ועל מי חלה גזירתך [ועבדום וענו אותם]? על אותן שלא זנו?! הרי לא תתקיים גזירתך!

הרבי מבאר שם תירוץ דומה (להבדיל) למה שביאר כאן:

לקוטי שיחות לא/31: זה שהמצריים העבידו ועינו את בני, לא היה כדי לקיים גזירת הקב"ה, אלא מפני רשעות לבם ולכן נענשו על כך.

פרעה לא דאג לגזרת ה', אלא פעל מתוך אכזריות. כמובן, רשעות הלב לא הסתכמה רק בשאלת המניע, אלא השתלשלה לשאלת **האיך**: הוא הרשיע כלפי ישראל הרבה יותר ממה שנאמר בגזירה. בעוד שהגזירה הייתה רק "וענו אותם", הוא הוסיף "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו".

דוגמה נוספת בלקו"ש כז/154 הע' 47: בסוף ימיו של שמשון הגיבור, הפלשתים הצליחו ללכוד אותו וניקרו באכזריות את עיניו. הגמרא (סוטה ט,ב) מבहירה כי זה היה עונש על כך, שהוא לקח לעצמו אשה פלשתית ש"שרה **בעיניו**", ולכן נענש בכך שהפלשתים ניקרו את עיניו. הגמרא שואלת, הרי האשה הייתה השידוך שנועד לו משמים, כמו שנאמר בנביא: "ואביו ואמו לא ידעו כי **מה' הוא**"? הגמרא עונה שאמנם השידוך היה מה', אבל שמשון בחר בה בגלל שישרה **בעיניו** ולא בגלל ה'.

כך שהמסר הוא מהפכני: החיים מחייבים מעת לעת להפעיל תגובה תקיפה, כמו בחינוך ילדים, תלמידים וניהול עובדים, וכאן יש חשיבות מכרעת לשאלת **הלמה והאיך**: דווקא כשנאלצים להפעיל כוח, עלינו לשים לב שבעתיים שאנו פועלים מהטעם הנכון ולא מהצורך להיות נוכחים ולהפעיל אגרסיות. הבה ננסח שלושה כללים להגביל את הרוע ולהכניס את התגובה לתוך המשבצת הנכונה.

א. **שהיית זמן**: הטעות הגדולה ביותר היא להגיב מיד, מתוך בערה של כעס גואה. חז"ל אמרו אפילו על משה רבנו: "כל הכועס חכמתו מסתלקת הימנו". הכעס מעוור את הראייה וממקד אותנו רק באירוע עצמו. הוא משכיח את המורכבות של החיים, את מה שהיה אתמול ואת מה שנחשוב מחר. הוא הופך את האירוע המכעיס לדבר היחיד שקיים ולכן התוצאות עלולות להיות הרסניות.

דנו בעבר בקטע המופלא הבא מספר חסידים לרבי יהודה החסיד:

ספר חסידים תרנה: מעשה בן שכבד אביו. א"ל האב תכבדני במותי, אני מצוך שתלין כעסך לילה אחד ועצור רוחך שלא תדבר. לאחר פטירת אביו הלך למדינת הים והניח אשתו מעוברת ולא ידע. עכב בדרך ימים ושנים וכשחזר עלה לחדר שאשתו היתה שם שוכבת ושמע קולו של בחור שהיה מנשק אותה. שלף חרבו להרוג שניהם, אבל זכר מצות אביו והשיבה לתערה. שמע שאמרה לאותו בחור שאצלה, כבר שנים רבות שהלך אביך ואילו ידע שנולד לו בן, כבר הגיע להשיא לך אישה. כששמע זה הדבר אמר פתחי לי אחותי רעיתי. ברוך ה' שעצר כעסי וברוך אבי שציוני לעצור כעסי לילה שלא הרגתי אותך ואת בני.

האדמו"ר הזקן הגיע עם פמלייתו לאותו בית, התיישב ליד השולחן ואמר במנגינה הקדושה שלו: "אברך שיש לו שאלה במסכת ערכין – עליו להעריך את עצמו קודם!". כשרבי הלל שמע זאת מתחת השולחן, התעלף במקום, ועד שהתעורר וחזר לעצמו, הרבי כבר עזב את העיר...
 כוונת רבינו הייתה שחסידי אינו רק מי שעושה את הדברים הנכונים, אלא מי שבוחן היטב מיהו? מה המניעים שלו? מה הרגשות הפנימיים שמפעילים אותו? ועד כמה עולמו הפנימי הוא מתוקן?

ב. **להקפיד על כבודו של המותקף:** גם אדם שחטא הוא אדם וראוי לכבוד. התורה מצווה על החוטא הגרוע ביותר שהתחייב עונש מוות: "ואהבת לרעך כמוך – ברור לו מיתה יפה". היינו שצריך להמיתו במינימום הסבל האפשרי. קל וחומר כשמדובר בתוכחה לאדם מן השורה, שהמעידה היא לא יותר מטעות ואינה משקפת את עצמותו הטהורה, שצריך לשמור על גבולות התוכחה ולהיזהר בכבודו.

למעשה: **לעולם לא לתקוף אישית.** לא להכתים את האדם עצמו, אלא לדבר רק על מעשיו. דוגמה מהנידון שלנו גופא: כשיעקב מבקר את שמעון ולוי, אומר: "ארור אפם כי עז" ומובא במפרשים שהוא אורר את מידת הכעס שלהם ולא אותם עצמם, שכן הם הרבה גדולים מהנטייה הרעה. וכדברי רבינו בתניא: "כשם שמצווה לשנאותם, מצווה לאהבם גם כן".

בהערה⁵ הובא סיפור חודר ללב.

ג. לבסוף, אין מנוס **מטיפול במידות הרעות עצמן.** בעומדנו בערב יט כסלו, זאת הרי מטרתו העיקרית של ספר התניא, ללמדנו כיצד להרכיב מידות מתוקנות לאהבת ה' ולאהבה שבין אדם לחברו. הדרך לכך עוברת בשני מסלולים: לימוד ומעשה. ראשית, בלימוד, לשנות את הדעות לדעות נכונות של אמונה בהשגחה פרטית, ובהבנת המעלה של כל איש מישראל. כשלומדים חסידות ומבינים את הערך של יהודי, את הרצון הבסיסי לעשות טוב, ואת העובדה שגם אם חטא, זה בוודאי לא יותר מטעות חיצונית שסחפה אותו – באופן מידי נעלמים הכעס והשנאה ומתפשטת אהבת חנם.

וכך במעשה: "לעשות ההיפך ממש ולנהוג עם חברו במידת חסד וחיבה יתרה" ועל ידי שמושכים את המידות לכיוון ההפוך – הן לומדות איפוק ושליטה. והרי לא מצאתי כלי מחזיק טובה לישראל אלא השלום, ונזכה כבר לשלום אמת בין עליונים לתחתונים, בגאולה האמתית והשלמה בקרוב ממש.

נסיים באנקדוטה שממצה את השיעור: הרבי הקודם היה צריך לקבל זריקה לטיפול רפואי. לפני שהרופא נתן את הזריקה, הוא טיפל בעצמו. גזר את הציפורניים וחיטא את הידיים. למד מכך הרבי, שלפני שדוקרים יהודי, צריכים לגזור את הציפורניים ולוודא שהן נקיות מכל נטייה רעה...

כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל

ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי
ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי
להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב

⁵ בבית הכנסת בו גדלתי, "בית הכנסת המרכזי" בכפר חב"ד, הייתה מתקיימת מדי שבת התוועדות חסידית בה דיבר המשפיע על נגעי הציבור הדרושים תיקון. כדרכם של חסידים, לא ליטף ולא הלך מסביב בעדינות מזויפת, אלא שם דברים על השולחן כפי שהם, כדי שגם היצר הרע יבין במה מדובר. פעם פנה המשפיע, הרב שלום פלדמן, לחסיד שישב לצדו בשולחן, הרב יחזקאל שפרינגר ואמר מילים חריפות אודות עניין שהיה צריך תיקון. למחרת חשב הרב פלדמן על אירוע ההתוועדות מאמש ונקפו לבו שדיבר בחוסר כבוד לחסיד מבוגר וחבר ותיק. הוא ביקש את סליחתו, אבל הרב שפרינגר לא נפגע בכלל. "איך לא לקחת ללב? אתה אדם מכובד ואני עלבתי בך בציבור?"

"אסביר לך, רבי שלום: לפני המצאת אבק השרפה, היו הצבאות נלחמים עם חצים. אבל החץ לא היה כלי מדויק, שכן היה צריך לפגוע ישירות בלב וזה היה די קשה ממרחק ובתזוזות הקרב. לפיכך היו מושחים את החץ ברעל והרעל היה הורג בכל מקום שפגע. אבל החץ שלך לא היה מורעל. הוא היה נקי לחלוטין..."